

מעדני שבת

פרשת וישב תשפ"ג

גליון שכ"ד

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

בית הסוהר

כתיב (לט, כ) 'זיתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי אסירי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר'. הנה בתורה לא מצינו עונש של בית הסוהר חוץ במדבר כשלא ידעו מה ענשו גבי מקלקל את ה' דכתיב (ויקרא כד, יב) 'ויניחהו במשמר לפרש להם על פי ה', וכן גבי מקשש עצים בשבת כתיב (במדבר טו, לד) 'ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו'.

איתא בגמ' (סנהדרין ע"ח:) וכן נפסק ברמב"ם (רוצח ד' ג') המכה את חבירו באבן או באגרופ וכיוצא בהן אומדין אותו, אם אמדוהו לחיים נותן חמשה דברים ונפטר, ואפילו חלה המוכה והכביד ומת מחמת המכה הרי זה פטור. ואם אמדוהו למיתה אסורין את המכה בבית הסוהר מיד וממתינים לזה, אם מת יהרג המכה ואם הקל ונתרפא הפואה שלימה והלך בשוק על רגליו כשאר הבריאים משלם המכה חמשה דברים ונפטר.

כיפה

עוד מצינו בגמ' (סנהדרין פ"א:) מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת. ואיבעיא לן בגמ' שם כיפה היכא רמיזא בקרא, ורש"י מפרש דהא פשיטא לן הלכה למשה מסיני היא, מיהו קמיבעיא לן היכא רמיזא, אמר ריש לקיש 'תמותת רשע רעה' מכאן שיש חיוב מיתה למי שהוחזק רשע. הרמב"ם ס"ל דהיינו שעבר ושנה אותו עון עצמו, אבל אם עבר שני עבירות שונות, אין מכניסין אותו לכיפה. האחרונים מדייקים מרש"י כאן שכתב שלקה שתי פעמים על שתי עבירות, משמע דאף על עבירות שונות לגמרי גם כן מכניסין אותו לכיפה עד שימות.

הרמב"ם (סנהדרין י"ח ד') פסק מי שלקה בב"ד על איסור כרת ולקה פעם שנייה על אותו כרת עצמו כגון שאכל חלב ולקה ואכל חלב פעם שנייה ולקה עליו אם אכל פעם שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכיפה.

וכן מי שעבר על איסור כרת או מיתת ב"ד והתרו בו והרכין בראשו או שתק ולא קבל עליו התראה, אין הורגין אותו ואין מלקין אותו, חזר ועשה כך והתרו בו והרכין בראשו או שתק אין ממיתין אותו ואין מלקין אותו, חזר פעם שלישית ועבר והתרו בו אע"פ שהרכין בראשו או שתק כונסין אותו לכיפה עד שימות.

כיפה הוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו, ונותנין לו לחם צר ומים לחץ עד שיצרו מעיו ויחלה, ואח"כ מאכילין אותו שעורים עד שכריסו נבקעת.

עוד איתא בגמ' שם ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ.

דנו האחרונים ברוצח ההורג שלא בעדים דמכניסין אותו לכיפה אי צריך לעשותו ע"י ב"ד של כ"ג כיון דכיפה היא ג"כ ענין מיתה ויש לו דין כדיני נפשות ממש או לא.

הרמב"ם (רוצח ד' ט') כתב אין עושין דבר זה לשאר מחוייבי מיתה בית דין אלא אם נתחייב מיתה ממיתין אותו ואם אינו חייב מיתה פוטרין אותו, שאע"פ שיש עונות חמורין משפיכות דמים אין בהן השחתת ישובו של עולם כשפיכות דמים, אפילו ע"ז ואין צריך לומר עריות או חילול שבת אינן כשפיכות דמים.

חובשין מי שאינו משלם ממון

רש"י (פסחים צ"א.) כתב בית האסורין של ישראל כגון לכופו להוציא אשה פסולה, או לשלם ממון, אי נמי כדתיניא אם יקום והתהלך בחוץ כו' וכי תעלה על דעתך זה מהלך בשוק וזה נהרג, אלא מלמד שחובשין אותו עד שנראה מה תהא עליו. הרי ששיטת רש"י שחובשין אדם בבית אסורין על מה שאינו משלם.

אכן הרשב"א (ח"א אלף ס"ט) כתב מי ששעבד עצמו ונכסיו והבריח נכסיו אין חובשין גופו.

השו"ע (חו"מ צ"ז ט"ו) כתב אין כופין אותו להשכיר עצמו ולא לעשות שום מלאכה כדי לפרוע, ואפי' התנה על עצמו שיתפוש המלוה את גופו אינו מועיל, ואינו יכול לא לאסרו ולא להשתעבד בו. הרמ"א מוסיף שזה דוקא שאין לו לשלם, אבל אם יש לו ואינו רוצה לשלם, ב"ד חובשין אותו והיו מכין אותו עד שתצא נפשו וכופין אותו לשלם, וי"א דאפי' אם אין לו לשלם אם נשבע להיות חבוש עד שישלם צריך לקיים שבועתו.

עוד אופנים

הרמב"ם (רוצח ב' ה') כתב כל הרצחנים שאין מחוייבים מיתה הרי בית דין חייבין להכותם מכה רבה הקרובה למיתה ולאסור אותן במצור ובמצוק שנים רבות ולצערן בכל מיני צער כדי להפחיד ולאיים על שאר הרשעים שלא יהיה להם הדבר לפוקה ולמכשול לבב ויאמר הריני מסבב להרוג אויבי כדרך שעשה פלוני ואפטר.

איתא בגמ' (מועד קטן ט"ז.) ומנלן דב"ד כפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב 'הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין', רש"י מפרש כפתינן היינו ידיו ורגליו, ואסרינן ליה היינו שקושרין אותו על העמוד להלקותו. אבל הרמב"ם (סנהדרין כ"ד ט') כתב וכן יש לו לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים ולדחוף ולסחוב על הארץ.

אי חובשים בשבת

כתוב בתשובות הגאונים (שערי תשובה קפ"ב) אדם שעבר עבירה בשבת או ב"ט ומתיראין למוצאי שבת שמא יברח ויתלה עצמו ביד גוי יכניסוהו לבית הסהר ואל ילקו אותו בשבת או ב"ט.

אולם הבית יוסף (או"ח רס"ג) כתב בשם השבלי הלקט בשם רב שרירא גאון שמי שעבר עבירה בשבת ומתיראין שמא יברח למוצאי שבת אין מכניסין לבית הסוהר ביום טוב וכל שכן בשבת כי אין דנין ביום טוב ושבת ואם ברח אין עלינו כלום.

הרמ"א (או"ח של"ט ד') פוסק אין דנין בשבת ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח, וכל שכן שאסור להלקותו דהוי בכלל דין, ואם יברח אין עלינו כלום. ואין להקשות ממה שמצינו בתורה שחבשו את המקושש עצים בשבת, כי הרי הדין דאין דנין בשבת הוא דין דרבנן.

המ"ב כתב ואין בכלל זה אם אחד רוצה לברוח כדי לעגן אשתו דבזה מותר לחבשו בשבת. הציץ אליעזר (י"א ל"ג) כתב שהאיסור רק כשזה העונש אבל אם הוא לצורך הבטחת שלום הציבור ותיקון חיי החברה כדי שלא יזיק אחרים כגון גנב מותר לחבשו בשבת.

כתיב (לז, ח) 'ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו'. הגר"א בקול אליהו תמה מהו כפלות הלשון, וכן תמוה שגבי מלך כתב 'המלך' בה' שהוא לשון בתמיה וגבי מושל רק כתב אם משול.

ומיישב כי מלך נקרא מי שממנים אותו ברצון העם, ומושל נקרא מי שמושל בחזקה על העם, וזהו דכתיב 'לה' המלוכה' היינו ישראל מקבלים עליהם עול מלכותו יתברך ברצון, 'ומושל בגוים' דהיינו על הגוים הוא מושל אפי' שלא ברצונם, אבל לעתיד לבא 'והיה ה' למלך על כל הארץ' שכל העולם יקבלו עול מלכותו ברצון.

וזהו מה שאמרו השבטים ליוסף 'וכי תמלוך עלינו' הא מלוכה צריכה להיות ברצונינו ואנו לא רוצים לקבל אותך להיות מלך עלינו, 'אם משול' דהיינו מה שראית בחלום שתהיה מושל זה שייך כיון שהוא שלא ברצונינו, ולכן גבי מלוכה כתוב בה' שהוא לשון בתמיה ואילו גבי מושל כתב רק לשון אם כי זה בעצם דבר ששייך, מ"מ מאחר שמה שראית שתהיה מלך הוא שקר כן מה שראית שתהיה מושל גם הוא שקר.

כתיב (לז, יח) 'ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו'. איתא במדרש (ב"ר פד יד) ששיסו בו הכלבים.

הבית הלוי מפרש שהמדרש מפרש להפסוק שהתנכלו להמיתו בטרם יקרב אליהם ע"י ששיסו בו הכלבים. והא דתפס המדרש הכלבים הוא משום דהם דנו אותו כמדבר לשון הרע, ואיתא בגמ' פסחים (ק"ד) כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר (שמות כב) 'לכלב תשליכון אותו' וסמך ליה 'לא תשא שמע שוא', ולכן דנוהו כן.

כתיב (לז, כד) 'ויקחהו וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו מים, וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה כו'.

יש לעיין הרי ברור שהשבטים דנו את יוסף בדין תורה שהוא מחוייב מיתה וכיון שכן צריך להבין מדוע לא הרגו אותו אלא השליכוהו לבור שימות שם אם הוא באמת חייב מיתה, וכיצד שינו את הפסק כמה פעמים שבתחילו רצו להרגו ואח"כ השליכו אותו לבור ושוב מכרוהו אותו, וכן קשה איך ישבו לאכול אחרי שפסקו דינו של יוסף למות והשליכוהו אותו לבור הרי מבואר בגמ' (סנהדרין ס"ג.) רבי עקיבא אומר מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום כל אותו היום תלמוד לומר 'לא תאכלו על הדם'.

בספר אש תמיד מבאר שהאחים לא פסקו שיוסף חייב מיתה אלא רק מדין רודף שסברוהו האחים שיוסף הוא רודף אותם ורוצה להוציאם מכלל שבטי ישראל ומדין זה מותר להרגו. ולכך בתחילה רצו להרגו כדי למנוע רדיפתו, ולאחר מכן החליטו כי אפשר להשליכו לבור ובזה תיפסק רדיפתו ואין צורך להרגו בידים, וכמו שיש דין שמי שיכול להציל את עצמו באחד מאבריו אסור לו להרוג את הרודף, ומה"ט מותר להם לאכול דהא לא היה כאן פסק שהוא חייב מיתה אלא שהוא רודף והם צריכים לשמור את עצמן מהרודף, ולאחר מכאן כאשר ראו אורחות ישמעאלים שהולכים למצרים שהוא מקום שמשם לא היה יכול עבד לצאת אמרו שיש דרך יותר קלה למנוע רדיפתו.